MEDEDELINGEN BLAD

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

MEDEDELINGENBLAD AMPT EPE

Ampt Epe

Nr. 69 - december 1984

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging "Ampt Epe".

"AMPT EPE"

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap ƒ 20,-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter	: G.S. van Lohuizen, IJsseldijk 12, 8194 LD Veessen. Tel.: 05783 - 245.
Secretaris/ Penningmeester	: W. van Putten, Hoofdstraat 80, 8162 AL Epe. Tel.: 05780 - 13579
Leden	: M.L. Endendijk W. Terwel F. Zandstra

Giro: 119.40.15 t.n.v. Penningmeester "Ampt Epe" te Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

ARCHEOLOGIE IN DE GEMEENTE EPE (11) 3
door C.A. van Baarle

DE KERKGESCHIEDENIS VAN OENE EN OMGEVING 9
DE KUNSTGESCHIEDENIS VAN DE OENER KERK 11
door H. Logtenberg

VELDNAMEN TE OENE (9) 15
door F. Zandstra

EEN WEDDENSCHAP IN DE 17e EEUW 18
door W. Terwel

EEN GESPREK MET DE EX-LANTAARNOPSTEKER VAN EPE 20
door H. Bultman

VAN DE REDACTIE 26
door R. Paasman

BOEKAANKONDIGING 28
door mevr. D. te Riele

Archeologie in de gemeente Epe (11)

Een unieke vuistbijl die ruim 55000 jaar oud is.

In 1964 werd door twee Epenaren, ongeveer 11 jaar oud, een ondergrondse hut gegraven in een bosperceel aan de Torenweg te Epe.
Het waren Hans Zimmerman en Theo Kampschuur. Ze bouwden een hut op een diepte van anderhalve meter en met een oppervlakte van één bij twee meter. Bij het graven kwam een mooie vuursteen te voorschijn, symmetrisch van vorm, die ze zo mooi vonden dat ze hem bewaarden. Later werd hij als versiering in een plantenbak gelegd. Omstreeks 1967 kocht de vinder van de steen, Hans Zimmerman, een boekje over vuurstenen voorwerpen. Hij vergeleek zijn steen met de afbeeldingen waarbij hij tot de conclusie kwam, dat die erg veel op een vuistbijl leek.
Verder kwam hij niet, totdat hij in september 1984 met zijn vondst bij mij kwam. Mijn conclusie, die later door beroepsarcheologen bevestigd werd, is dat wij hier te doen hebben met een zeer fraaie en unieke vuistbijl die ruim 55000 jaar oud is. Deze vuistbijl moet verloren zijn door een jager uit de begintijd van de laatste IJstijd.

1 Vuistbijl

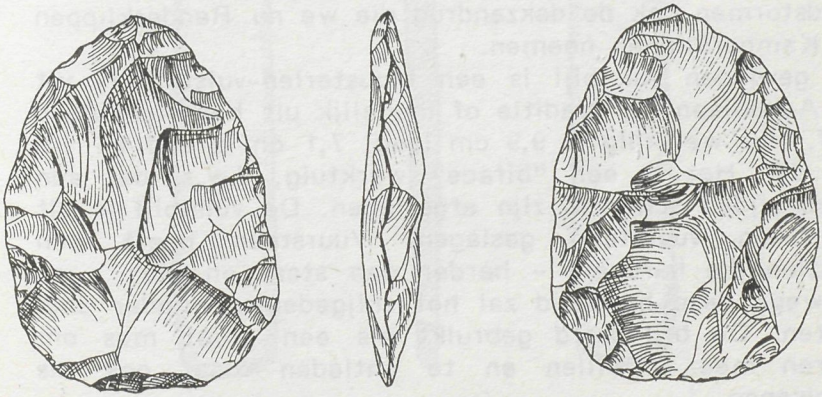

a vooraanzicht *b zijaanzicht* *c achteraanzicht*

Deze IJstijd, het "Weichselien" genaamd, hield ons land van ca. 70.000 tot 10.000 jaar geleden in zijn greep. Het ijs is toen niet verder gekomen dan tot in Denemarken. In het begin van het "Weichselien" was het nog mogelijk te leven in onze gebieden die toen één grote toendra vlakte vormden. Mammoets, wolharige neushoorns en rendieren leefden toen hier. Bij de aanleg van het Heerderstrand werd een mammoetkies uit die tijd gevonden. Vanuit het zuiden kwamen jagers zo nu en dan naar onze streken. Zij woonden meestal zuidelijker in grotingangen, op hoogvlakten, in dalen en op lössvlakten. Zelden waagden de jagers zich noordelijker dan de Ardennen. Vondsten uit deze periode in Noord- en Midden-Nederland zijn dan ook zeer gering in aantal. Meer werd gevonden bij de Maas en haar zijrivieren.

De bewuste jager die zijn vuistbijl verloor, zwierf in een landschap rond, dat er net als nu uitzag. De gletsjers in Noord-Europa hielden veel water vast, in zeeën en oceanen daalde hierdoor de zeespiegel. De Noordzee kwam grotendeels droog te liggen en veranderde in een zandwoestijn, waar de noord-westenwind vrij spel had en zandstormen veroorzaakte. Zo'n 55.000 jaren geleden nam de kou toe. In die koudere periode moet de vuistbijl zijn ondergestoven door het fijne dekzand. Dit zand veroorzaakte ook de glans op de vuistbijl. Zand en wind polijstten het voorwerp.

Tegen het einde van deze IJstijd ontstond door de zandstormen ook de dekzandrug die we nu Renderklippen en Kamperklippen noemen.

De gevonden vuistbijl is een Mousterien-vuistbijl(1) uit de Acheuléen-(2)-traditie of mogelijk uit het Acheuléen zelf. Het werktuig is 9,9 cm lang, 7,1 cm breed en 1,5 cm dik. Het is een "biface" werktuig, d.w.z. dat aan twee zijden scherven zijn afgeslagen. De vuistbijl is uit grijsbruin vuursteen geslagen. Vuursteen heeft een aanzienlijke hardheid - harder dan staal en glas - en vanwege deze hardheid zal het snijgedeelte minder snel slijten. De bijl werd gebruikt als een groot mes om dieren mee te villen en te ontleden maar ook als slagwapen.

Voorts is vuursteen in alle richtingen goed splijtbaar - schelpvormige breuk - dus gemakkelijk te bewaren. Vuursteen bestaat vrijwel volledig uit kiezelzuur met daaraan gebonden water.

1) Mousterien: Een verzamelnaam voor een geheel van handwerk-culturen in Afrika, Azië en Europa gedurende de laatste IJstijd, die bepaalde typologische en technische eigenschappen gemeen hadden.

2) Acheuléen: Een ontwikkeld vuistbijlhandwerk, genoemd naar St. Acheul in Frankrijk.

2 Weefnaald

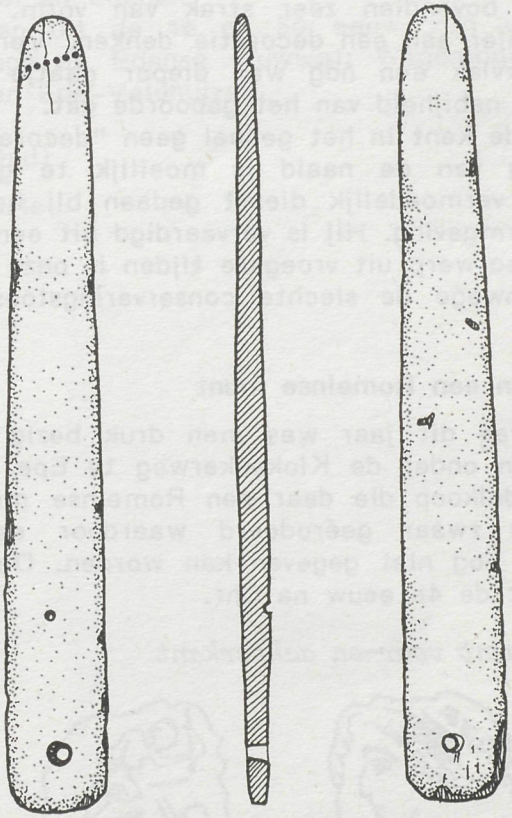

a vooraanzicht b zijaanzicht c achteraanzicht

De vondst van een oude naald

Op een bouwterrein aan de Torenweg werd door Inge Suijkerland een benen naald gevonden. In augustus 1984 werd het bouwterrein om de nieuwe woning heen geëgaliseerd en hier werd de benen naald gevonden.
De naald is 15 cm lang en bezit één doorgeboord, konisch toelopend gaatje aan het einde van de naald. Verder zijn er op het andere uiteinde zes zeer ondiepe en op regelmatige afstand aangebrachte gaatjes waarneembaar. Gedacht kan worden dat deze gaatjes een afdruk zijn van een in het been gebrand stukje metaal.
De diepte van de gaatjes vormen namelijk één rechte lijn, terwijl het oppervlak van de naald gebogen is. De gaatjes zijn bovendien zeer strak van vorm. Mogelijk moeten we hier aan een decoratie denken. Verder is er in het oppervlak een nog wat dieper gaatje waar te nemen in de nabijheid van het geboorde gat.
De achterzijde kent in het geheel geen "decoratie".
Een datering van de naald is moeilijk te geven. De naald heeft vermoedelijk dienst gedaan bij het weven, gezien de vormgeving. Hij is vervaardigd uit een rib.
Een benen voorwerp uit vroegere tijden is onze omgeving zeldzaam vanwege de slechte conserveringstoestand van onze bodem.

De vondst van een Romeinse munt

In oktober van dit jaar was men druk bezig riolering aan te leggen onder de Klokbekerweg te Epe. Het was Lennert Middelkoop die daar een Romeinse munt vond. De munt is zwaar geërodeerd waardoor een goede determinatie nog niet gegeven kan worden. De munt is wel zeker uit de 4e eeuw na Chr.

3 Romeinse munt voor-en achterkant

In de gemeente Epe was tot op heden alleen één vondst van een Romeinse munt uit de Keizertijd bekend en wel aan de Torenstraat te Vaassen in 1966.
Het betreft een zilveren denarius van Alexander Severus uit 225 na Chr. Op de Veluwe zijn nog geen munten gevonden die iets met de militair-romeinse zaken te maken hebben. De zuidflank van de Veluwe leverde al heel wat munten en schatvondsten op. Op de westzijde van de Veluwe zijn eveneens vele munten uit de Romein se Keizertijd gevonden, terwijl de oostflank nog weinig opleverde aan muntvondsten. De munt- en schatvondsten uit de late Romeinse Keizertijd zijn verspreid over de hele Veluwe: Velp, Renkum, Wageningen, Ede, Garderen, Ermelo, Uddel en Loenen.
Nederzettingen uit de 4e en 5e eeuw zijn uitsluitend gevonden langs de Edense stuwwal: Wageningen, Ede/-Ben nekom en Ede-Veldhuizen.

(wordt vervolgd)

C.A. van Baarle

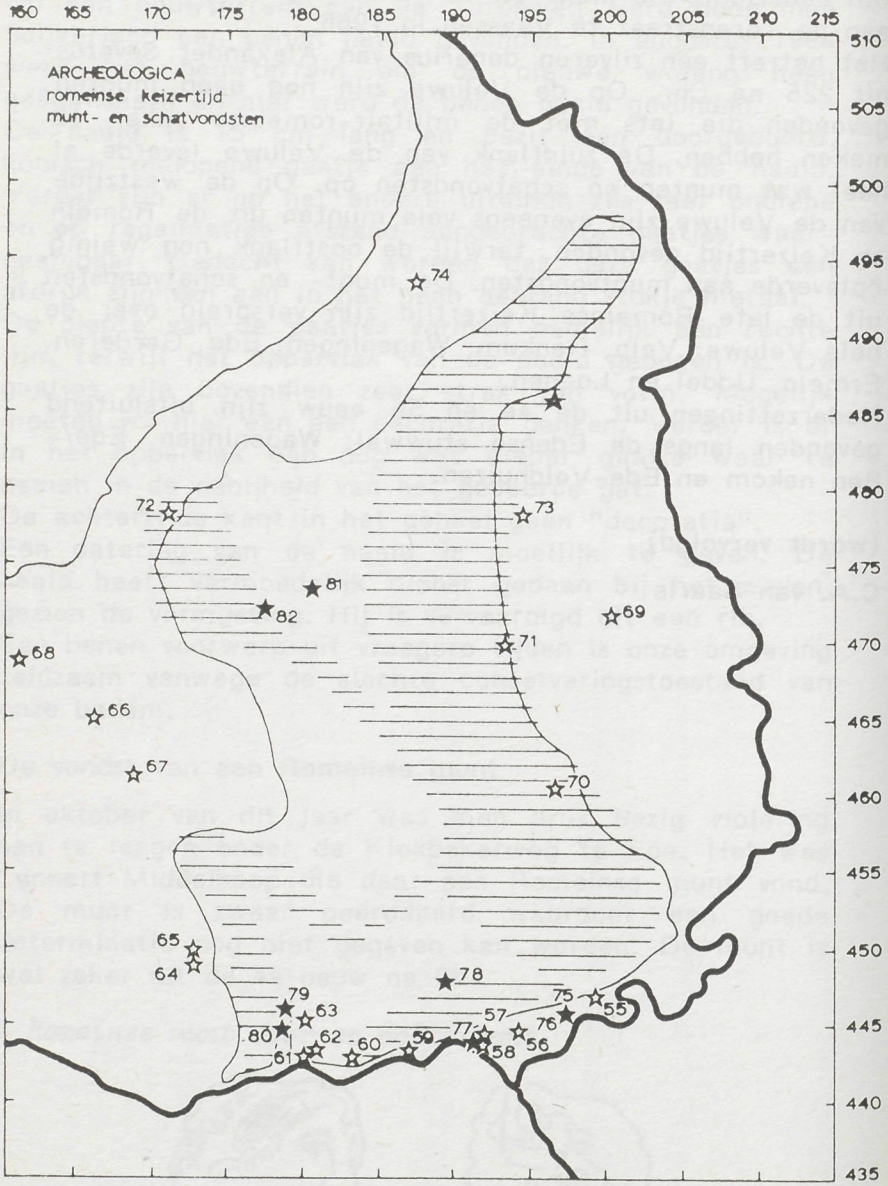
ARCHEOLOGICA
romeinse keizertijd
munt- en schatvondsten
160
165
170
175
180
185
190
195
200
205
210
215
510
505
500
495
490
485
480
475
470
465
460
455
450
445
440
435
74
72
73
81
82
69
68
71
66
67
70
65
64
78
79
63
75
55
57
76
80
62
60
59
77
56
61
58

De kerkgeschiedenis van Oene en omgeving

De kerk van Oene was genoemd naar de Heilige Dionysius.
Deze Heilige Dionysius was paus van 259 - 268. Tijdens een leerverschil tussen de Kerk van Rome en de bisschop van Alexandrië (ook een Dionysius) kreeg hij vooral bekendheid. De leer van de bisschop van Alexandrië, omtrent de Drievuldigheid, wist hij uit de Kerk te bannen.

Voor de eerste sporen van het Christendom in deze streek, moeten we terug gaan naar de Romeinse tijd.
Uit die tijd zijn (in deze streek) enkele voorwerpen gevonden waarop Christelijke tekens voorkwamen (bijv. de vis, het kruis).
Een bewijs, dat er toen al mensen in deze streek waren (zijn geweest) die met het Christendom in aanraking waren geweest.

Gedurende de 8e eeuw houdt de Evangelie-prediker Ludger (742-809) zich vooral bezig met de kerstening van de IJsselstreek (IJsselgouw).
Deze prediker stichtte overal aan de overzijde van de IJssel bidkapellen. Vandaar, dat we hem vaak op schilderijen, houtbewerkingen tegenkomen met een bidkappeletje in zijn hand.

Zoals we reeds weten, wordt de kapel te Oene pas voor het eerst in 1176 genoemd (oudere bewijzen hebben we hier ook niet van!).

Tijdens de 15e eeuw is er de belangrijke verhouding tussen het klooster en de Kerk. Dankzij deze verhouding kunnen we veel over de Kerk te weten komen. Denk bijv. aan het koor, de torenkapel, de versieringen en de rouwborden.

In de 16e eeuw is er op de Veluwe een belangrijke Hervormer geweest. Deze Hervormer was de pastoor van Garderen. Zijn eigenlijke naam was Jan Gerritsen Versteeg (1520-1570?). Later kreeg hij een Latijnse naam waaronder hij bekend geworden is: Johannes Anastasius Veluanus.
Deze Hervormer heeft vooral veel bekendheid gekregen vanwege zijn boek "Der Leecken wegh-wijser", dat hij in 1554 geschreven heeft. Omdat deze pastoor een van de eersten was die zich openlijk tegen de oude leer durfde verzetten, werd hij "den verrezen Veluwnaar" genoemd.

Veel van de Kerk van Oene uit de eerste tijd der Hervorming weten we niet, omdat het oudste Kerkdocument niet verder teruggaat dan 1659. Toch weten we wel iets.

De eerste Protestantse predikant van Oene was Bartholomeus ter Cluise (van 1590-1595).
Waarschijnlijk is deze predikant in 1595 afgezet, omdat hij behoorde tot de "afgoedische en onbequame dinaeren".
De tweede predikant was Johannes Ketteler.. Ook deze werd vanwege "groote faulten in den kerckendienst" afgezet.

De derde was Thomas van Dinslaken.

In 1627 werd Johannes Rossaeus afgezet, omdat er teveel kwalijke geruchten over hem de ronde deden.
Dat enkele predikanten werden afgezet, heeft te maken met het feit, dat zij nog te weinig afstand konden nemen van de R.K.-ideeën.

Uit de 17e eeuw weten we niet zoveel. Als we de verhalen over het klooster erop nalezen (we wisten al, dat er een belangrijke verhouding was tussen het klooster en de Kerk), kunnen we alleen (nog) maar gissen, of de Kerk ook last heeft gehad van de rondtrekkende legers tijdens de 80-jarige oorlog!

Van de Franse Revolutie weten we, dat deze nogal wat vernielingen/beschadigingen heeft aangebracht aan de Kerk, maar ook buiten de Kerk.

Zoals bijv.:
- de oude preekstoel
- rouwborden
- de graven van het kerkhof.

De kunstgeschiedenis van de Oener kerk

Wat heel erg mooi of oud is, noemen we vaak kunst. Al die oude en mooie dingen kunnen we tegenwoordig niet zelf meer maken. We vinden het kunstig wat de mensen vroeger konden maken.

Toch maakten al die mensen niet zó maar wat. Wat ze maakten (bijv. schilderij, beeldhouwstuk of gebouw) voldeed meestal wel aan de eisen des tijds. (Als ze tenminste niet iets nieuws maakten).

Zo had elke periode zijn eigen manier van schilderen, beeldhouwen, etc.

De kunstgeschiedenis onderzoekt o.a. op wat voor manier er werd geschilderd, getekend, gebouwd in een periode.
De kunstgeschiedenis heeft zo ontdekt, dat achter gewone figuurtjes of bloemetjes, etc. een wereld vol gedachten (geheimen) kan liggen. De meeste tekentjes of tekeningen hadden vroeger een betekenis.
M.b.v. de kunstgeschiedenis kunnen we veel te weten komen over de Kerk van Oene.
De kunstgeschiedenis houdt zich óók bezig met het onderzoeken van dingen (bijv. muurschilderingen), die wij hebben afgewezen binnen de Protestantse Kerk.
Willen we echter meer te weten komen over de Kerk, dan zullen we ons echter wel met die dingen bezig moeten houden, want juist zij vertellen ons zoveel over de geschiedenis van de Kerk.

De lelie

De lelie is de bloem die we veel in de Kerk tegenkomen (zie de gewelven alleen maar).
Als de lelie voorkomt in de Kerk (en dat geldt ook voor andere kerken) is de vorm meestal afwijkend van de natuurlijke bloem.

Ze hebben met elkaar gemeen:
1. dwarsbalkje
2. boven het dwarsbalkje de drie oprijzende bladeren
3. beneden het dwarsbalkje de drie naar beneden hangende bladeren

Waarom een lelie in de Kerk? Is dat wel zo Bijbels?

Op verschillende plaatsen in de Bijbel wordt de lelie genoemd.

Hooglied 2 : 1 "Een Lelie der Dalen".
: 2 "Gelijk een lelie onder de doornen".

Lucas 12 : 27 "Aanmerkt de leliën".
Matth. 6 : 28 "Aanmerkt de leliën des velds".

Bij de laatste twee teksten gaat het meer om de lelietjes-van-dalen. Deze bloemen zijn het teken van eenvoud.

De eerste twee lelies gaan we wat meer onderzoeken.

De lelie is in de twee teksten van Hooglied het teken van onschuld en reinheid (lelieblank).

N.B. De lelie komt ook voor in oude Griekse verhalen.
Het is daar vooral het teken van majesteit.

Waarom juist de lelie in deze Kerk?

Uitgangspunt: de nonnen kwamen in deze Kerk.
Als de nonnen hier kwamen wilden ze iets zien, dat rechtstreeks met hen te maken had.

1. de nonnen van het klooster behoorden tot de Orde der Franciscanen. Deze Orde is gesticht door Franciscus van Assisi.

Franciscus was een monnik die eerst niet veel gehoor (luisterpubliek) had. Er zijn verhalen bekend, dat hij preekte voor de dieren en bloemen (reinheid). Later is de lelie o.a. een teken voor Franciscus geworden. Alle andere Franciscanen hebben later dit teken overgenomen.

2. De nonnen hadden het klooster genoemd/gewijd aan Maria van Nazareth.
Later werd de lelie het teken van Maria van Nazareth. (reinheid).

Verder kunnen we slechts alleen nog maar gissingen maken waarom de lelie in deze Kerk voorkomt.

"Gelijk een lelie onder de doornen": de goeden, reinen en onschuldigen onder de slechten, onreinen. De prikkerige distel tegenover de zachte lelie.
Het teken voor de Hervormden tijdens de 16e eeuw.
(De Hervormden verkregen geen godsdienstvrijheid van

de Rooms-Katholieken. Misschien dat men later daarom wel deze lelies overal heeft laten zitten. ('t kwam misschien wel goed uit?????).

Men zegt wel, dat de lelie van de fascine afstamt. Fascine zijn takkenbossen waarmee men de drassige grond begaanbaar maakte. En Oene lag vroeger in een moerassige streek!
Misschien kwam daarom het teken ook wel aardig uit.

Waar komen we de lelie tegen in/bij de Kerk?

1. Als we naar de gewelven kijken zien we prachtige beschilderingen van de lelie.
2. In de Kerk staan twee afbeeldingen van kruisen op de muur. Dit zijn leliekruisen.
3. Bovenop de Kerk (koorkant) een smeedijzeren kruis, het leliekruis.
4. Op de rouwborden in de consistoriekamer.
5. Misschien is één van de muurschilderingen wel Maria van Nazareth.

   Nr. 6 is evenals nr. 5 een gissing.

Boven de deur van de Noorderzijbeuk staat ook een schildering op hout.
Op deze schildering staat o.a. een hoorn.
Dit is de hoorn van overvloed. Het teken van de welvaart.
Uit deze hoorn vallen volgens de legende vruchten, bloemen en kostbaarheden.
Uit deze hoorn (de hoorn boven de deur) vallen misschien ook wel lelies (wat is die welvaart groots, majestueus).

Tenslotte

De Franse lelie is het teken geweest van de Bourbons.

Veldnamen te Oene (9)

Er zijn weer enige namen aan de lange lijst toe te voegen. De hr. Riphagen van de Trappenberg had nog 't Kikkergat en 't Kattekop en de Doorzink liggen bij de Bremersallee.
We gaan nu op een kaart van 1806, opmeting, als voorloper van het kadaster, een gedeelte van de namen invullen (de grofste perceelsaanduiding). Omdat de nummers van de alfabetische lijst i.v.m. latere toevoegingen al niet meer kloppen, de namen in de terreinen. U zult hebben ontdekt dat veel eigenaren landerijen bezaten in een bepaalde hoek van Oene.
Zo bijvoorbeeld in de Arkemeen (10), op de Bremen (33), in de Boelenkamp, de Blanke Maten (16), op de Coops Camp (47), in de Grootenkamp (71), op de Hagt (75), de Hilhorst (86), (kleine en grote), de Korte Zandakkers (122), in de Kloosterweide (110) naast het Weertsland, 't Meulenveld (133). Op de Olde Meen (147), met meerdere eigenaren, de Ossekamp (152), de voorste-, de achterste de middelste idem van de Papenkamp (154), de Scheerkampken (172), de Schuttenkamp (192), op de Zielenck (228), in den Zuutwijck (229).
Dat neemt natuurlijk niet weg dat ook enkele stukken land één naam hebben, voor zoverre ze al weer niet door gedeeltelijke verkoping gesplitst zijn.

zie kaartje

F. Zandstra.

Koeweide of Gmoegje
de Vogel hegge
de blinde hek
Ruiters kamp
Diepent
korenmate
Epse weg
de hoge kamp
de Snoere Wint
Kalver kamp
op de Scheer kamp
Trappen berg
Een maat
Bruggen kamp
Klein Wijk
Kete kamp
Hoffstede
Hoogen kamp
Zuidwijk
Op de Velden
assen brink
Assenbrink
Middelbeek

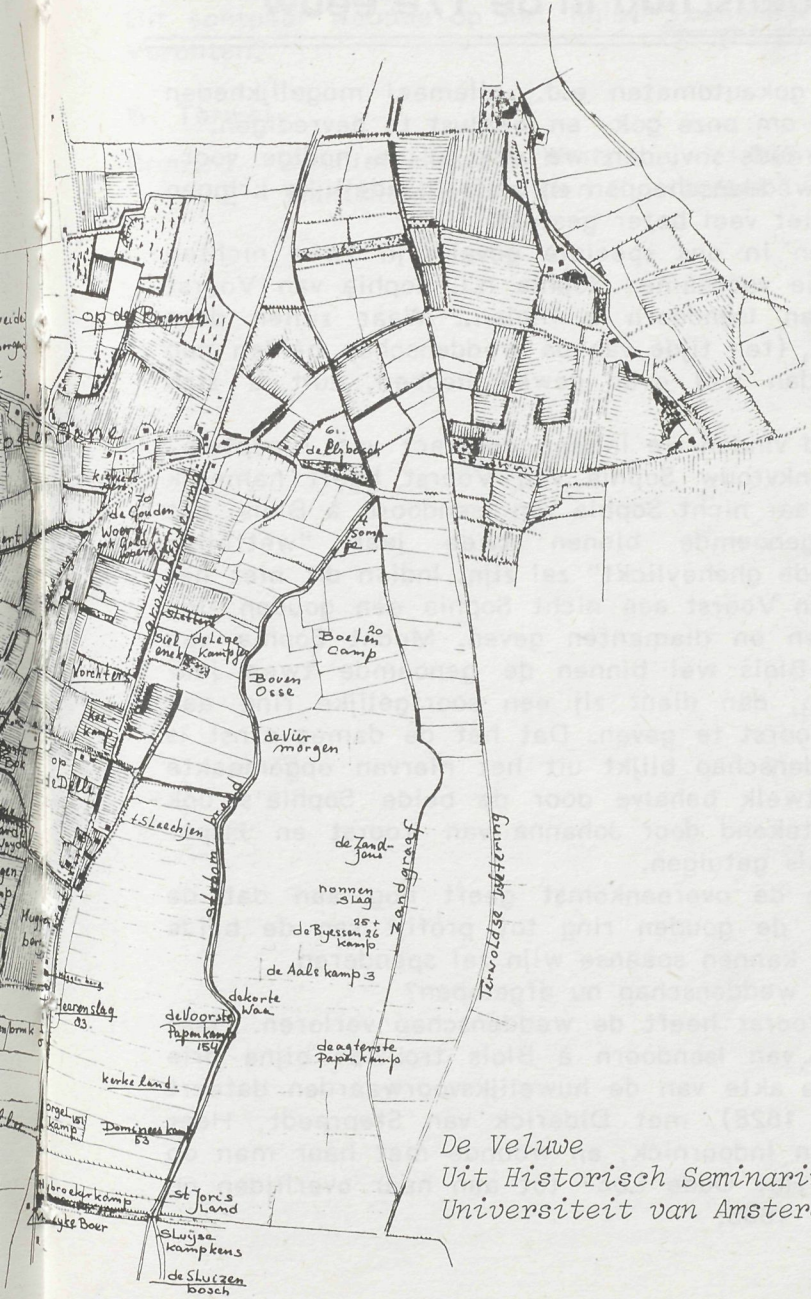

De Veluwe
Uit Historisch Seminarium werkschrift 4
Universiteit van Amsterdam

Een weddenschap in de 17e eeuw

Lotto. toto, gokautomaten e.d., allemaal mogelijkheden van deze tijd om onze gok- en wedlust te bevredigen.
Bij onze voorouders vinden we ook al de nodige voorbeelden van weddenschappen en zelfs in adellijke kringen was het al niet veel beter gesteld.
Hoofdpersonen in ons speciale geval zijn twee nichten met de fraaie voornamen Sophia n.l. Sophia van Voorst en Sophia van Isendoorn à Blois.... Waar zullen deze "Mejofferen", (ten tijde van de weddenschap beiden nog ongehuwd), dan wel over gewed hebben, zult u zich afvragen?
Het antwoord vinden we in een contract van 7 september 1625. Jonkvrouw Sophia van Voorst heeft namelijk gewed met haar nicht Sophia van Isendoorn à Blois, dat de laatst genoemde binnen twee jaar "wettelick ghetrouwt ende gheheylickt" zal zijn. Indien dit niet het zal Sophia van Voorst aan nicht Sophia een gouden ring vol gesteenten en diamanten geven. Mocht Sophia van Isendoorn à Blois wel binnen de genoemde twee jaar getrouwd zijn, dan dient zij een soortgelijke ring aan Sophia van Voorst te geven. Dat het de dames ernst is met de weddenschap blijkt uit het hiervan opgemaakte contract, hetwelk behalve door de beide Sophia's ook nog is ondertekend door Johanna van Voorst en Jaspar van Lynden als getuigen.
Het slot van de overeenkomst geeft nog aan dat de winnares van de gouden ring tot profijt van de beide getuigen vier kannen spaanse wijn zal spenderen.
En hoe is de weddenschap nu afgelopen?
Sophia van Voorst heeft de weddenschap verloren. Haar nicht Sophia van Isendoorn à Blois trouwde bijna drie jaar later (de akte van de huwelijksvoorwaarden dateert van 31 aug. 1628), met Diderick van Stepraedt, Heer tot Varick en Indoornick, en woonde met haar man op het kasteel "Het Oude Loo" tot aan haar overlijden op 20 september 1635.

Maar ook Sophia van Voorst vond haar ware Jacob en trouwde met Ricquin van Essen, Dijkgraaf van Veluwe. Dit echtpaar woonde op het huis "Swanenborch" onder Vorchten.

W. Terwel

Bron: 1 - Archief Haus Vornholz inv. nr. 305
2 - Aantekeningen wijlen R. Hardonk

Een gesprek met de ex-lantaarnopsteker van Epe, de heer Gerrit Tenkink

Aan de Kuipersweg nr. 22 te Epe staat het kleine huisje van de nu 96-jarige heer Gerrit Tenkink, waar ik een gesprek met hem had in zijn gezellig woonkamertje. En waar praten bejaarde mensen liever over dan over het verleden?
Zo ook hier. Een stukje oud-Epe herleefde weer eens in ons midden, toen de hoogbejaarde man sprak van de tijd dat hij 's avonds bij het donker worden de petroleum-lantaarns in het dorp moest "opsteken" en later, zo tegen elf uur, ze weer moest "uitblazen".
Zijn zoon en echtgenote waren bij dit gesprek aanwezig en gaven - waar nodig - enige leiding en aanvulling. Maar ook de oude heer Tenkink wist toch nog goed zijn weetje, want op de vraag hoeveel lantaarns hij 's avonds moest opsteken, antwoordde hij prompt: 42. Maar van die 42 hoefde hij van 2 alleen maar een knopje om te draaien dat onder aan de lantaarnpaal zat. Want die brandden op gas. Daar had Hooiberg voor gezorgd.
Eén van die lantaarns stond bij Vosselman aan de Stationsstraat, nu woont Ds. van Nieuwenhuize daar.
Alle lantaarns bestonden uit een houten paal met bovenin een dwarspen en een lantaarnkop, waarin het petroleumlampje zat. De dwarspen was zo geconstrueerd dat de ladder - die aan de bovenkant voorzien was van haken - er aan opgehangen kon worden, zodat er geen kans bestond van uitglijden op de grond.
Eénmaal in de week trok dhr. Tenkink overdag, gewapend met ladder en een vat petroleum, er op uit om de lampen te vullen.
Alle avonden, ook 's zondags, als het donker begon te worden, ging hij de lantaarns "opsteken".
Met de ladder op de schouder en lucifers op zak begon hij per voet zijn ronde. Komend van de Kuipersweg stond de eerste lantaarn aan de Dorpsstraat (nu

Hoofdstraat genoemd), hierna ging hij linksaf naar de tweede lantaarn, die op de hoek Logtenbergskamp stond. Op de vraag waar dat was, antwoordde hij: "Bij het Keizerskerkje".
Een kerkje (kapel werd het genoemd) dat later in de volksmond bovengenoemde naam kreeg, vernoemd naar de heer Keyzer, die jarenlang hier als voorganger stond. Het vriendelijke kapelletje werd in 1964 - tot verdriet van de toen oud-voorganger Keyzer - afgebroken, om plaats te maken voor een grotere kerk, die de naam kreeg van "Goede Herder Kerk".
Hier stond dus vroeger één van de eerste lantaarns die door de heer Tenkink ontstoken werden, gevolgd door de overige 38 lantaarns in het dorp Epe en direkte omgeving. De lantaarns die het verst verspreid stonden, waren die
- aan het Meulenpad (molenpad) in Wissel;
- tegenover de begraafplaats aan de Tongerenseweg;
- "Brinkgreve" over de spoorlijn (nu Rozenhof) aan de Heerderweg
- en nog 1 lantaarn over de spoorlijn richting Oene.

Vandaar keerde hij via Diepenweg, Zuukerweg en Gildeweg weer huiswaarts naar de Kuipersweg waar zijn ouderlijk huis stond, een boerderijtje, waar zijn vader, behalve het agrarisch beroep, ook nog het beroep van kuper (kuipmaker) uitoefende. Een (hand)houtbewerkersvak dat in het begin van deze eeuw ook in Epe brood op de plank bracht, aangezien de toen aanwezige zuivelfabrieken en wasserijen goede afnemers waren van de grote, houten tonnen. Ook bij bierbrouwerijen was er vraag naar dit produkt.
Voor huishoudelijk gebruik werden er kleinere vaten gemaakt die o.a. dienden als wastobbe, karnton en de bekende regenton.
De kunst van het kuipen was en is nog een vat dicht te houden bij - vooral in ons land nogal voorkomende - wisselende temperaturen. Op de voorgevel van het ouder lijk huis van de heer Gerrit Tenkink aan de Kuipersweg nr. 24 (nu woont zijn zoon daar) wordt de herinnering aan het kuipersvak van zijn vader levendig gehouden in het opschrift "Kupershof". Ditzelfde opschrift vindt men

ook op een huis in de Willem Tellstraat nr. 14, eveneens vernoemd naar dit oude beroep.
Het leek mij interessant genoeg om aan dit beroep hier enige aandacht te schenken. Wij keren nu echter terug naar de heer Gerrit Tenkink die - nadat hij alle lantaarns had aangestoken - weer thuiskwam. Even uitrusten, koffie drinken, het tweemaal in de week verschijnende Eper krantje even lezen of herlezen en dan was het weer tijd om de ladder op de schouder te nemen om de petroleumlampen "uit te blazen". Sommige konden wel eens erg walmen wat veroorzaakt werd door jongens die - ongezien door de veldwachter en "nachtwaker" - in de lantaarnpalen geklommen waren en het lampje wat hoger hadden opgedraaid.
Om 11 uur 's avonds moesten alle lampen gedoofd zijn.
Als het bar slecht weer was, aldus de heer Tenkink, schuilde ik wel eens bij "de Posthoorn" of "de Essenburg" (hotel-café, het latere "Het Wapen van Epe", afgebroken, nu modehuis van Putten) of bij hotel "Veluwe" (afgebroken) bij het station, waar dan ook steevast de "nachtwaker" Hans Born te vinden was.
En dan kwam er wel eens een verhaal. Bekend is het verhaal dat de "nachtwaker" eens onraad bespeurde bij een aardappelkuil. Hierin bewaarden de boeren vroeger hun voorraad winteraardappelen, die flink met stro werden bedekt, daarna zand erover en hierover kwam dan weer een dikke laag loof (afgevallen blad van de bomen dat in de herfst in grote hoeveelheden bijeen werd geharkt door jong en oud). Stro en blad dienden om bevriezen en inregenen van de aardappelen in de kuil te voorkomen. Bij zo'n kuil nu bespeurde de "nachtwaker" eens onraad. Hij zag een man die de kuil geopend had en hieruit haastig aardappelen wegnam, af en toe schichtig om zich heen kijkend. Hans Born kende ongetwijfeld de man, een arme drommel, die vrouw en kinderen nauwelijks aan het eten kon houden.
De eigenaar van de aardappelkuil zou het kleine pungeltje gestolen aardappelen niet eens missen, ware het niet, dat de kuil open was. De "nachtwaker" streek eens met de hand over zijn goede hart en liet de hevig geschrokken man gaan met zijn pungeltje aardappelen

onder voorwaarde dat bij een nieuwe poging tot diefstal hij er niet zo genadig af zou komen.
Hoe de kuil weer is dichtgemaakt, vermeldt de geschiedenis niet, waarschijnlijk heeft de nachtwaker dit zelf gedaan en zal de eigenaar van de aardappelen de kleine diefstal van zijn produkten nooit geweten hebben.
Hans Born is de laatste nachtwaker van Epe geweest.
Op een vraag aan de heer Tenkink of de nachtwaker ook wel eens hielp bij het lantaarnopsteken, was het antwoord: "Neen, dat was niet de taak van de nachtwaker". Maar af en toe had hij (Gerrit Tenkink) wel eens hulp van zijn zuster Bertha bij het uitblazen van de lampen.
Aangezien zij niet graag alleen ging, nam zij dan haar veel jongere broertje Hendrik mee, maar Bertha nam de ladder op de schouder en bij de lantaarnpalen klauterde zij de ladder op en had dan nog voldoende adem om daarboven haar werk te doen. Zij leeft nog en woont nu met haar zuster samen aan de Meidoornstraat.
Eén van de voorgangers in het beroep lantaarnopsteker van de heer Tenkink was een zekere J. Bekamp. Hij

deed precies hetzelfde werk, met de ladder op de schouder deed hij per voet zijn ronde. Toch had hij het blijkbaar niet zo druk als later de heer Tenkink. Vermoedelijk zullen er wel minder lantaarns gestaan hebben en bij volle maan hoefden de lantaarns niet opgestoken te worden, want dan was er voldoende maanlicht. Zo had Bekamp wat meer tijd om zijn dichterlijke talenten te ontplooien, wat hij dan ook zeker deed. Bij de jaarwisseling zond hij een nieuwjaarsgroet in dichtvorm aan de "Edel Achtb. H.H. Burgemeester, Wethouders en Verdere Inwoners der Gemeente Epe". Het gedicht had soms wel 10 verzen, dat hij liet drukken op een plakkaart, waarop zijn beroep was afgebeeld. Het was hem niet verboden dat hij daarvoor wat geld of goederen zou krijgen.
Eén van deze nieuwjaarsgroeten heeft de Stichting Behoud laten afdrukken in het Noord Veluws Dagblad van 4 januari 1979. Het was toen precies 100 jaar geleden, bij de aanvang van het jaar 1879, dat Bekamp dichtte:

Wij zien het daglicht stralen
Bij 't nu vernieuwde jaar:
Och mocht Gods zegen dalen,
Op ieder Dorpenaar.

en het laatste vers van dit gedicht:

Zie ik bij het Dorp verlichten,
Ruim belooning mijner vlijt:
Dat zal mij aan U verplichten,
Altijd 't Uwer dienst bereid.

Terug nu naar de lantaarnopsteker ± 30 jaar later. Deze had ten eerste: geen dichterlijke talenten, en ten tweede: geen tijd. Want overdag was hij ook werkzaam bij de Gemeente Epe. Op mijn vraag wat hij dan deed, antwoordde zijn zoon voor hem: "Van alles". Heel goed weet hij zich nog te herinneren dat hij ieder schooljaar met een kruiwagen vol schriften en boeken vanuit Epe naar de openbare lagere school aan de Geerstraat te Vaassen liep, om daar zijn vrachtje af te leveren.
Of hij dit ook deed bij de openbare lagere school in het

dorp Vaassen, Emst, Epe en Oene is in het gesprek niet duidelijk geworden. Wat het salaris betrof, dit werd contant uitbetaald in wat guldens, maar hoeveel precies kon de heer Tenkink zich niet meer herinneren.
Toen in Epe de coöperatie zich vestigde in het voormalige kleine R.K. hulpkerkje uit 1844 aan de Hoofdstraat (afgebroken in 1966, op de plaats hiervan is nu het parkeerterrein van Albert Hein en voor de R.K. geloofsgemeenschap werd in 1914 een nieuwe kerk gebouwd naast het Hof van Gelre, ruim een halve eeuw later vervangen door een grote R.K. kerk), verwisselde Gerrit Tenkink zijn gemeentelijke loopbaan voor coöperatieman. Hij maakte later de nieuwbouw mee van de coöperatie aan de Paasvuurweg en bleef daar werken tot aan zijn pensionering in 1953.

Epe, juni 1984.

H. Bultman

Van de redactie

Via de heer Van Lohuizen ontvingen we van de heer A.H.R. Hooiberg uit Leeuwarden een brief waarin hij ons uit zijn archief enkele fotokopieën van de omslagen van een drietal programma's toestuurde. Deze programma's betreffen de aankondiging van operettes waarin zijn vader, T.A. Hooiberg, een rol speelde.
Deze "operettes" zijn destijds geschreven door meester Paulus Vasseur, die in 1864 1e hulponderwijzer werd aan de Dorpsschool en in 1865 hoofdonderwijzer.
In "Ampt Epe", nr. 39, blz. 8 t/m 13 hebben we een en ander geschreven over het wel en wee van deze onderwijzer. Dat hij naast zijn drukke schoolwerkzaamheden ook nog auteur is geweest van toneel- en muziekstukken, was ons onbekend.
In de volgende aflevering van ons Mededelingenblad hopen we hierop nader in te gaan.
Verder bevond zich in de brief van de heer Hooiberg een fotokopie van een "Bewijs van lidmaatschap der Vereeniging Nut en Vermaak voor de heer F. Hooiberg (dit moet zijn T.A. Hooiberg) Epe, October 1888". Dit was een vereniging "tot vrijwillige Oefening in den Wapenhandel. Gevestigd te Epe".
Tenslotte een gedeelte van het "Reglement op de Onderlinge Verzekerings Maatschappij gevestigd te Epe op 1 april 1887".
Mochten er onder onze lezers enkelen zijn die ons over het bovenstaande nadere bijzonderheden kunnen geven, dan houden we ons gaarne aanbevolen.

De streekarchivaris

De streekarchivaris, de heer G. Kouwenhoven, zal in de eerste helft van 1985 de volgende weken in Epe zijn:
van 7 t/m 11 januari,
van 28 jan. t/m 1 febr.
van 11 t/m 15 febr.

van 11 t/m 15 maart
van 8 t/m 12 april
van 29 april t/m 3 mei
van 3 t/m 7 juni.

Het is verheugend, dat er steeds meer mensen de weg vinden naar het gemeentearchief. Soms is het er zo gezellig druk in de leeskamer, dat alle stoelen bezet zijn!

G.S. v. L.

In dit Mededelingenblad treft u een tweetal artikelen aan over de geschiedenis van de kerk te Oene en de kunst in de kerk. Deze artikelen die destijds zijn geschreven door de heer H. Logtenberg, zijn voor ons verzameld door de heer H. Bultman te Epe. In het volgende nummer publiceren we een artikel over de rouwborden in de kerk van Oene en over de torenkapel en de torenklok.

R. Paasman

Boekaankondiging

Volksverhalen uit Gelderland

Samengesteld door G.J.H. Krosenbrink
Uitg. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen
Serie: Onze Volksverhalen Red. Dr. Tj.W.R. de Haan (14 delen).

Er zijn 14 delen van deze serie, maar ieder deel staat geheel op zichzelf; voor ieder gewest een volwaardig, veelzijdig boekwerk. Men vindt er sagen, sprookjes en legenden. Soms voor het eerst in boekvorm vastgelegd maar ook min of meer eigentijdse anekdoten, zoals die in café's, in treincoupé's en op visites de ronde doen. Het een en ander wordt afgewisseld en smakelijker gemaakt doordat ook literaire verwerkingen, op de grondslag van het "volkseigen" werden opgenomen.
Blz. 159. nr. 44 "De boer en de duivel". Spelend in Wissel bij Epe. Het verhaal is ontleend aan het blad "Veluws Nieuws", een bijblad van de Nieuwe Apeldoornse Courant. Auteur mevr. A. van Bremen van Vemde, afkomstig uit Epe, wonend in Deventer. Geschreven in het dialect van Epe. Bewerkt en overgezet in 't Nederlands door de samensteller. 205 pag.; illustraties; verantwoording; bronvermelding.

Middeleeuwse kastelen van Gelderland

door: F.M. Eliëns en J. Harenberg.
Uitgeverij Elmar bv. Rijswijk 1984.
ill.; tek.; foto's; met lit.; opg.; reg.; 390 pag.
Er is van uitgegaan, dat alleen die kastelen opgenomen dienden te worden, die vóór het jaar 1600 gebouwd zijn en thans nog aanwijsbaar muurwerk uit die periode bevatten.
Blz. 342, Het Oude Loo, blz. 347, De Cannenburgh. Deze beide kastelen (en nog 5 anderen in 't voormalig kwartier Arnhem) werden beschreven door de heer F.

Eliëns. In de inleiding wordt kort en duidelijk enige aspecten uit de geschiedenis van Gelderland gegeven.

Bekenpad:

een wandel- en reisroute langs kultuurhistorische- en natuurhistorische waardevolle elementen van de Vaassense Sprengen en beken.
door: drs. W. Oosterloo. Publikatie, 6 Uitg. Stichting tot behoud van de Veluwse sprengen en beken, Vaassen 1984; 27 blz.; afb.; lit. opg.; kaart.
ƒ 3,-- storten op postgiro nr. 3576129 t.n.v. de Stichting p.a. mevr. Y.M. Roelants Sprengenkampweg 4 8171 RL Vaassen.
Inhoud: Veel wetenswaardigheden over flora, fauna, maar ook over monumenten en gebouwen. Bijgevoegd is een wandelkaart.

De IJstijden in de Nederlanden

door: R. Borman, G. Willemsen, D. Stapert.
Uitg. Terra, Zutphen 1984
64 blz.; afb.; ƒ 15,--.
Ter gelegenheid van de tentoonstelling "De IJstijden" van 5 mei-11 juni 1984 op drie plaatsen in Arnhem is dit boekje uitgegeven.

Kastelen in Nederland:

een rondreis langs burchten en kastelen in ons land
red. A.I.J.M. Schellart en W. Stuyvenberg
uitg. A.W. Sijthoff's uitg. mij. B.V./A.N.W.B. A'dam/ 's Gravenhage 1984
224 blz.; afb.; lit. opg.; ƒ 22,50.
Deze uitgave neemt de plaats in van de in 1973 voor 't laatst verschenen A.N.W.B. kastelengids. Uit de prov. Gelderland zijn 15 kastelen opgenomen.

Heerde Historisch

nr. 33 (9e jaarg. nr. 2 juni 1984)
1. Veluwse Sprengen en Sprengenbeken.
door: Dr. G.H. Voorwijk
"De Veluwse Sprengen en Sprengenbeken zijn een uniek, maar zowel geohydrologisch als cultuurhistorisch miskend

bouwwerk", was de titel van een voordracht die 23-3-1982 door Dr. G.H. Voorwijk voor de Heerder Historische Vereniging gehouden werd. Na jaren als petroleumgeoloog in de olie-ontwikkelingsfase gewerkt te hebben in diverse landen en werelddelen, vestigde de auteur zich in Heerde en heeft de typische Veluwse beken geohydrologisch nader bekeken.

Heerder Historisch

nr. 34 (9 jaarg. nr. 3 september 1984)
Themanummer:
100 jaar Berghuizer Papierfabriek
door: Ir. B. Cramer en Ir. R.R. van de Zee.

De Wijerd,

orgaan van de stichting tot behoud van de Veluwse sprengen en beken.
o.a. De wrijf- of stofmolen in 't Bonenburgerbos te Heerde.
Een familie van papiermakers Warners - Dircks - Peters van Gerrevink afkomstig van de Geelmolen in Vaassen, stichtte een wrijf- of stofmolen in 1848 in het Bonenburgerbos te Heerde.

Uitgave van de buurtvereniging 't Loar

nr. 16 november 1984
o.a. "De Karsdage op 't Loar".
In dialekt de gewoonten en gebruiken tijdens de laatste dagen van 't jaar, met als middelpunt de Kerst.
door: de Bink van 't Loar.

Jan Koridon
Een korte beschrijving van een van de laatste marskramers, met afb.

Jubileumboekje Dorpsschool Vaassen

(mei 1984).
Ter gelegenheid van het 150 jaar bestaan van de Dorpsschool te Vaassen is er een boekje samengesteld, dat de geschiedenis van de school vermeldt, alsmede de leer- en leesmethodes van vroeger en nu en tal van foto's.

Een leven van wikken en wegen

door: Jo Wierdsma.
uitg. Van Sijen, Leeuwarden.
De ondertiteling: "in crisis, oorlog en bloei", geeft 't thema weer van dit boek. Het is de wordingsgeschiedenis van Wibra; de levensloop van Jo Wierdsma en z'n gezin in Epe.

D. te Riele.